

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Dummy begroting 2012

Deltafonds

Dummy Deltafonds 2012

DUMMY

Begrotingsstaat
Begroting 2012
Deltafonds
Bedragen x € 1 000

Artikel	Omschrijving	Verplichtingen (x € 1 000)	Uitgaven (x € 1 000)	Ontvangsten (x € 1 000)
1	Investeren in waterveiligheid	785 203	532 301	90 832
2	Investeren in zoetwatervoorziening	16 419	21 157	4 800
3	Investeren in beheer en onderhoud	133 717	162 233	0
4	Experimenteren cf. art. III Deltawet	0	0	0
5	Netwerkgebonden kosten en overige uitgaven	252 655	253 105	0
6	Bijdragen t.l.v. begroting Hoofdstuk XII	0	0	849 933
Totaal				

Inhoudsopgave

	blz.
B. BEGROTINGSTOELICHTING	4
1. Leeswijzer	4
2. Agenda Deltaprogramma	7
3. De productartikelen	9
4. Het verdiepingshoofdstuk	37
5. De bijlagen	38
5.01 Conversietabel van Infrastructuurfonds naar Deltafonds	38
5.02 Lijst met afkortingen	40
5.03 Paragraaf 4a uit de Deltawet (Het Deltafonds)	41

B. BEGROTINGSTOELICHTING

1. LEESWIJZER

Voor u ligt de dummy Deltafonds. Deze dummy is bedoeld om een beeld te geven van de opzet van het Deltafonds. Uitgangspunt voor deze opzet zijn de gegevens van het begrotingsjaar 2012 zoals, ook in de begroting van het Infrastructuurfonds 2012 opgenomen¹. Het Deltafonds zal formeel ingesteld worden, nadat de Deltawet waterveiligheid en zoetwatervoorziening (kortweg, Deltawet) van kracht is geworden.

In het wetsvoorstel Deltawet, dat nu voor ligt in de Eerste Kamer, is opgenomen dat er een Deltafonds wordt ingesteld. Conform het wetsvoorstel moet het Deltafonds zorgen voor de financiering en bekostiging van maatregelen en voorzieningen op het gebied van waterveiligheid en zoetwatervoorziening. De uitgaven die ten laste van het Deltafonds mogen worden gebracht zijn opgenomen in artikel 7.22a t/m 7.22d van de Deltawet (zie bijlage 5.03). Deze uitgaven komen nu nog ten laste van het Infrastructuurfonds.

Uitgaande van de Deltawet moeten de artikelen 11 (Hoofdwatersystemen) en 16 (Megaprojecten niet Verkeer en Vervoer, waaronder de Grote projecten Maaswerken en Ruimte voor de rivier) van het Infrastructuurfonds, worden geconverteerd naar het Deltafonds en HXII. In bijlage 5.01 is een conversietabel opgenomen met de doorgevoerde omzettingen. Maatregelen op het gebied van waterkwaliteit die niet verbonden zijn aan waterkwantiteit en waterveiligheid, zijn als gevolg van de bij de behandeling van het wetsvoorstel Deltawet aangenomen amendement Lucas (Kamerstukken II 2010–2011, 32 304, nr. 29) niet in het Deltafonds opgenomen. Dit amendement bepaalt dat uitgaven voor dit soort maatregelen niet uit het Deltafonds worden bekostigd maar via Hoofdstuk XII dienen te lopen.

Het Deltafonds zal na het aanvaarden van de Deltawet door de Eerste Kamer bij het eerstvolgende begrotingsmoment in september aan de Kamer worden aangeboden. Dit zal naar verwachting bij begroting 2013 (derde dinsdag september 2012) zijn. Het Infrastructuurfonds wordt hierdoor een fonds voor alle mobiliteitsgerelateerde uitgaven en inkomsten (dat wil zeggen de artikelen hoofdwegen, spoorwegen, regionaal/lokaal, hoofdvaarwegen en PMR). Vanaf die tijd is dan sprake van een Mobiliteitsfonds.

Verder is nog het volgende van belang:

- De begroting van het Deltafonds is, net zoals nu bij de «natte artikelen» in het Infrastructuurfonds het geval, gerelateerd aan het beleidsartikel 31 (Integraal Waterbeleid) op de lenM begroting hoofdstuk XII. De doelstelling van dit beleidsartikel is het op orde krijgen en houden van een duurzaam watersysteem tegen maatschappelijk aanvaardbare kosten. Het Deltafonds zal net als nu het Infrastructuurfonds een productbegroting zijn.
- Waar het Deltafonds met name gericht is op de uitvoering in de komende 10 à 15 jaar – het fonds kent dezelfde looptijd als het Infrastructuurfonds, – wil het Kabinet via het Deltaprogramma ervoor zorgen dat er zowel op de korte als de lange termijn (2050 en verder) wordt nagedacht over veiligheid en het kunnen beschikken over voldoende zoetwater.

¹ Bij eventuele afwijkingen zijn gegevens van het Infrastructuurfonds leidend.

Een nadere toelichting op het lopende programma, zoals beschreven in onderstaande productartikelen, is opgenomen in het MIRT-projectenboek, dat jaarlijks als bijstuk bij de begroting Infrastructuurfonds wordt verzonden. Voor opname in het MIRT-projectenboek is gekozen, omdat het MIRT projectenboek veel meer is dan een nadere toelichting op programma's. Het biedt tevens een integraal overzicht van de ruimtelijke opgaven, programma's en projecten van nationaal belang. Integraal omdat het gaat over opgaven en projecten op de gebieden van ruimtelijke ordening, wonen, werken, mobiliteit, bedrijvigheid, natuur, landschap en water.

De dummy Deltafonds is als volgt opgebouwd:

- De fondsbegroting begint met de Delta-agenda. Hierin worden de uitvoeringsprioriteiten beschreven, waarbij zoveel mogelijk de samenhang met de beleidsdoelstellingen in de begroting van lenM is aangegeven.
- Vervolgens worden de productartikelen behandeld.
- Tenslotte zijn drie bijlagen opgenomen.

Overzicht productartikelen

Artikel 1 Investeren in waterveiligheid

- 1.01 Grote projecten waterveiligheid
- 1.02 Overige aanlegprojecten waterveiligheid
- 1.03 Studiekosten

Toelichting: Binnen artikel 1 worden alle waterveiligheidsprojecten opgenomen. Hierbij is een onderscheid gemaakt tussen de door de TK aangewezen Grote projecten (HWBP 1^e en 2^e toetsing, Ruimte voor de Rivier, Maaswerken) en overige projecten waterveiligheid (bijv. Steenbekleding, Afsluitdijk, Zandmotor etc.).

Artikel 2 Investeren in zoetwatervoorziening

- 2.01 Aanleg waterkwantiteit
- 2.02 Investeren in zoetwatervoorziening
- 2.03 Studiekosten

Toelichting: Met het artikel Zoetwatervoorziening wordt invulling gegeven aan de Deltawet. Hieronder wordt het integrale waterbeheer (exclusief waterkwaliteitsmaatregelen die niet verbonden zijn aan waterkwantiteit en waterveiligheid) opgenomen. Middels sub artikelonderdelen wordt onderscheid gemaakt naar verkenning, planstudie en realisatie.

Artikel 3 Investeren in Beheer en Onderhoud

- 3.01 Watermanagement
- 3.02 Regulier Beheer en Onderhoud
- 3.03 Vervanging en renovatie Rijksprojecten

Toelichting: Binnen dit artikel is alle beheer en onderhoud voor hoofdwatersystemen opgenomen. Hiermee is in een oogopslag helder hoeveel hieraan wordt uitgegeven.

Artikel 4 Experimenteerartikel cf art III Deltawet

- 04.01 Experimenteerprojecten

Toelichting: De Deltawet voorziet in een zgn. experimenteerbepaling die het mogelijk maakt om uit het Deltafonds uitgaven te doen voor maatregelen en voorzieningen op andere beleidsterreinen zoals bijv. natuur,

milieu, economische ontwikkeling. Voorwaarde is wel dat deze maatregelen samenhangen met waterveiligheidsmaatregelen en dat sprake is van additionele financiering in de vorm van het toevoegen van extra middelen aan het fonds afkomstig van andere begrotingen van het Rijk of derden. Dit artikel dient hiertoe.

Artikel 5 Netwerkgebonden kosten en Overige uitgaven

5.01 Apparaat

5.02 Overige uitgaven

Toelichting: Dit artikel is voornamelijk bestemd voor het boeken van zaken die te maken hebben met het apparaat. Het gaat dan om kosten ten behoeve van de staf Deltacommissaris en de apparaatskosten van RWS. Dit sluit aan bij het nieuwe bekostigingsmodel van RWS.

Artikel 6 Bijdragen ten laste van andere begroting Rijk

Artikel 6 dient t.b.v. de voeding van het Deltafonds die via hoofdstuk XII loopt.

Tenslotte

Aan het einde zijn enkele bijlagen opgenomen waaronder de verdiepingsbijlage (in deze dummy nog niet gevuld), de conversietabel, een lijst met afkortingen en paragraaf 4a (Het Deltafonds) van de Deltawet.

2 AGENDA DELTAPROGRAMMA

Het Deltaprogramma heeft als doel ons land nu en in de toekomst te beschermen tegen hoog water en de zoetwatervoorziening op orde te houden. Het financieel fundament onder het Deltaprogramma is het Deltafonds.

De zeespiegel stijgt, de bodem daalt en ons land moet steeds meer rekening houden met extreme weersomstandigheden. Dan weer forse buien en wateroverlast; dan weer een periode van droogte. Waterveiligheid en de beschikbaarheid van voldoende zoetwater hebben ruimte nodig. Het stelt randvoorwaarden aan de landbouw en stedelijke ontwikkeling. Met het Deltaprogramma hebben de gezamenlijke overheden een basis om te werken aan veiligheid tegen overstromingen en aan beschikbaarheid van voldoende zoetwater.

In deze dummy Deltafonds zijn projecten beschreven die bijdragen aan waterveiligheid en zoetwatervoorziening. Het doel van het waterveiligheidsbeleid is te komen tot een duurzame beheersing van overstromingsrisico's op een maatschappelijk aanvaardbaar niveau. Ingezet wordt op een meerlaagsveiligheid, opgebouwd uit 3 lagen:

- Preventie als primaire pijler van beleid
- Duurzame ruimtelijke planning
- Rampenbeheersing op orde krijgen en houden

De lijn die in het Nationaal Waterplan is uitgezet, krijgt van dit kabinet een nog duidelijker accent: de huidige veiligheid op orde krijgen en voorbereiden op de toekomst. Dit gebeurt in de lopende uitvoeringsprogramma's die onderdeel zijn van het Deltaprogramma (Hoogwaterbeschermingsprogramma, Ruimte voor de Rivier, Maaswerken en Zwakke Schakels Kust) alsmede de deelprogramma's waarin de deltabeslissingen worden voorbereid.

Op het gebied van zoetwatervoorziening is het beleid erop gericht om – onder normale omstandigheden – zoveel mogelijk aan de behoeften van gebruikers te voldoen. Vooralsnog zijn tot 2015 onder normale omstandigheden met het huidige beleid geen grote problemen te verwachten. In periodes van watertekort (in droge zomers) wordt water verdeeld op basis van de verdringingsreeks en de te beperken schade.

Hierboven is op bondige wijze weergegeven wat de uitvoeringsprioriteiten van het ministerie van IenM zijn, om Nederland te beschermen tegen hoogwater en te zorgen voor voldoende zoetwater. Een nadere toelichting op deze prioriteiten is te vinden in het MIRT-projectenboek 2012 alsmede het Deltaprogramma 2012 waarin wordt ingegaan op maatregelen en voorzieningen op het gebied van waterveiligheid en zoetwatervoorziening.

Mijlpalen en resultaten 2012

Op het gebied van aanleg wordt in 2012 het project Innovatieve Delta technologie opgeleverd. Tevens wordt in 2012 gestart met de realisatie van delen van NURG (w.o. Afferdense en Deelse waarden).

Verder wordt in 2012, naast de kleinere projecten, voorvarend gewerkt aan de grote projecten Ruimte voor de Rivier, Maaswerken en het HWPB-2.

Voor een nadere toelichting over de stand van zaken voor het lopende programma wordt verwezen naar de toelichting op het productartikel Beheer en Onderhoud en naar het MIRT Projectenboek 2012.

Beheer en onderhoud

In 2012 wil IenM onder meer de volgende maatregelen uit de plannen van aanpak voor beheer en onderhoud uitvoeren:

- Zandsuppleties basiskustlijn.
- Opstellen leggers waterwet (afronding eind 2012).
- Levensduurverlengend onderhoud aan stuwen Lek.
- Programma stroomlijn ten behoeve van de beheersing van de hoogwaterveiligheid in het rivierengebied.

Voor een nadere toelichting op de stand van zaken van beheer en onderhoud wordt verwezen naar de toelichting op de productartikelen en naar het MIRT Projectenboek 2012.

A. Begroting op hoofdlijnen

In de tabel begroting op hoofdlijnen worden de belangrijkste wijzigingen in de uitgaven en inkomsten opgenomen ten opzichte van de begroting 2011. Omdat er geen Deltafonds-begroting voor 2011 is opgesteld en dit een dummy begroting betreft, is deze tabel niet opgesteld.

3. DE PRODUCTARTIKELEN

Artikel 1: Investeren in waterveiligheid

Omschrijving van de samenhang in beleid:

Om een bijdrage te leveren aan het voldoen aan de wettelijke normen van de primaire waterkeringen in beheer bij het rijk én een bijdrage te leveren aan het beheer van de rijkswateren.

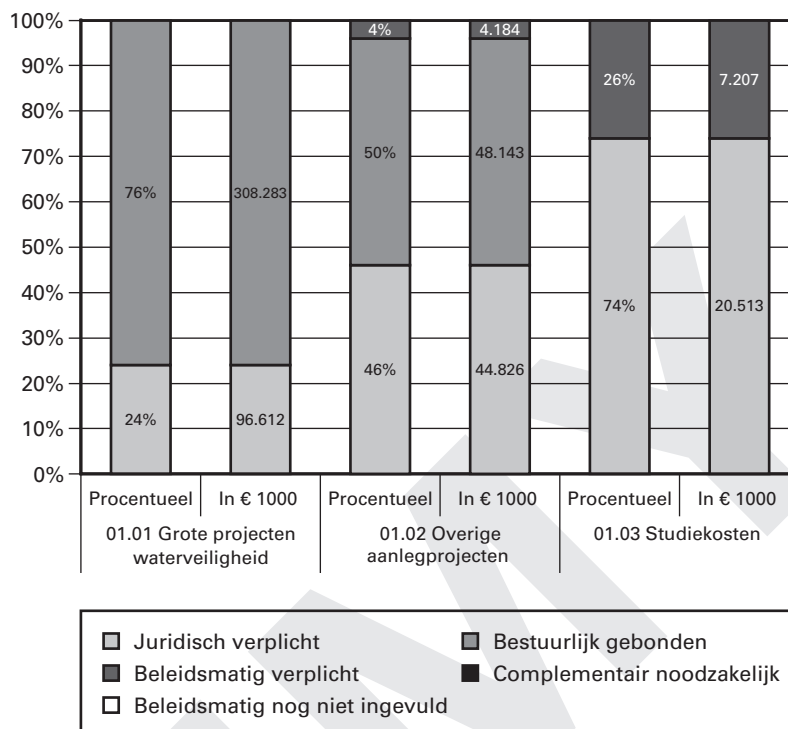
Het artikel waterveiligheid is gerelateerd aan beleidsartikel 31 (integraal waterbeleid) op de lenM begroting (XII).

Tabel budgettaire gevolgen van uitvoering

Overzicht budgettaire gevolgen van beleid (in € 1 000)							
1 Investeren in waterveiligheid	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Verplichtingen			785 203	717 887	644 180	456 382	803 306
Uitgaven	0	0	532 301	893 155	914 558	914 344	914 531
<i>1.01 Grote projecten waterveiligheid</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>404 895</i>	<i>768 995</i>	<i>729 038</i>	<i>727 623</i>	<i>576 849</i>
1.01.01 Programma HWBP			207 931	433 322	352 322	348 148	358 656
1.01.02 Programma HWBP rijksprojecten			7 586	4 026	4 389	268	263
1.01.03 Ruimte voor de rivier			154 610	292 036	341 925	349 884	191 854
1.01.04 Maaswerken			34 768	39 610	30 401	29 323	26 075
<i>1.02 Overige aanlegprojecten</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>99 687</i>	<i>104 167</i>	<i>169 002</i>	<i>174 973</i>	<i>327 916</i>
1.02.01 Verkenningen en planstudieprogramma			15 111	37 894	89 055	85 118	283 396
1.02.02 Realisatieprogramma			84 577	66 273	79 946	89 856	44 520
<i>1.03 Studiekosten</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>27 719</i>	<i>19 993</i>	<i>16 519</i>	<i>11 748</i>	<i>9 767</i>
1.03.01 Studie en onderzoekskosten			9 875	10 630	7 168	2 400	2 400
1.03.02 Overige studiekosten			17 844	9 363	9 351	9 348	7 367
Ontvangsten	0	0	90 832	87 689	142 239	198 561	181 000
<i>1.09 Ontvangsten Investeren in waterveiligheid</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>90 832</i>	<i>87 689</i>	<i>142 239</i>	<i>198 561</i>	<i>181 000</i>
1.09.01 Ontvangsten waterschapsprojecten			79 000	78 350	128 350	177 850	155 850
1.09.02 Overige ontvangsten			11 832	9 339	13 889	20 711	25 150

Budgetflexibiliteit

Deze tabel geeft voor het jaar 2012 per artikelonderdeel de programmamiddelen weer en maakt de mate van budgetflexibiliteit inzichtelijk door middel van vijf categorieën. De verhouding wordt zowel procentueel als nominaal gepresenteerd.

Toelichting Grote Projecten

1.01 Grote projecten waterveiligheid

Motivering

Deze projecten, die door de Tweede Kamer de status van groot project zijn toegekend, dragen bij aan de waterveiligheid in Nederland.

Producten

Tweede Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP-2)

Onder dit programma vallen de verbetermaatregelen die zijn voortgekomen uit de periodieke toetsing conform de Waterwet. Uit de resultaten van de eerste (2001) en tweede (2006) toetsing op veiligheid van de primaire waterkeringen blijkt dat een deel van deze keringen niet voldoet aan de wettelijke norm (Kamerstuk II, 2007–2008, 27 625 en 18 106, nr. 103). Vanuit het 2^e Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP2) worden subsidies verstrekt aan de waterschappen ten behoeve van de uitvoering van de vereiste verbetermaatregelen.

In juli 2010 heeft de toenmalige Minister van Verkeer en Waterstaat de Kamer geïnformeerd over de evaluatie en de voortgang van het HWBP (Kamerstuk 27 625, nr. 167). In het kader van doelmatig waterbeheer leveren de waterschappen met ingang van 2011 jaarlijks een financiële bijdrage aan het HWBP.

De procedureregeling grote projecten is op 22 maart 2011 op het HWBP2 van toepassing verklaard. Op basis van de uitgangspuntennotitie van de Kamer is een basisrapportage opgesteld.

Producten

Het HWBP-2 bestaat uit 92 versterkingsprojecten, inclusief de Zwakke Schakels.

Conform de Regeling Grote Projecten ontvangt de Tweede Kamer ieder half jaar een voortgangsrapportage: vóór 1 april 2012 en voor 1 oktober 2012.

Het HWBP2 is onderdeel van het Deltaprogramma met behoud van eigen besturing, organisatie en financiering.

• **Programma HWBP rijksprojecten**

Het bestuursakkoord water heeft alleen betrekking op de financiering van de keringen onder beheer van de waterschappen. Daarnaast zijn er keringen die onder beheer van Rijkswaterstaat. Dit betreft naast de Houtribdijk een achttal kleinere projecten.

Meetbare gegevens

2e Hoogwaterbeschermingsprogramma

Het HWBP2 bestaat uit 92 projecten. Eind 2010 voldeden 42 projecten aan de norm. Streven is conform brief 2 juli 2010 dat het programma eind2017 gereed is. In de basisrapportage van het HWBP2 (Groot Project) zal de laatste stand van zaken met betrekking tot de planning van de projecten opgenomen worden.

Projectoverzicht bij Hoogwaterbeschermingsprogramma 2; realisatie												
Projectomschrijving	Totaal			Budget in € mln							Oplevering MIT/SNIP	
	huidig	vorig	t/m 2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	later	huidig	vorig
CATEGORIE 0												
Projecten Nationaal												
Project HWBP-2											2020	2020
HWBP-2 Waterschapsprojecten	3 071		519	118	206	423	341	333	353	776		
HWBP-2 Rijksprojecten	72			2	4	8	10	9	3	37		
Overige projectkosten	43		5	4	6	6	6	4	4	11		
Totaal categorie 0	3 187	2 811	524	124	216	437	357	346	359	824		
Begroting (IF 11.03)			524	124								
Begroting (IF 16.05)					216	437	357	346	359			

Producten

Ruimte voor de Rivier

In 2005 heeft het kabinet deel 1 van de PKB Ruimte voor de Rivier vastgesteld en samen met de milieueffectrapportage ter inzage gelegd. Na de inspraakronde (deel 2) heeft het kabinet op 22 december 2005 in deel 3 een definitief standpunt ingenomen (PKB, Kamerstukken II, 2004–2006, 30 080, nrs. 1–6). In de zomer 2006 en december 2006 hebben de Tweede Kamer en Eerste Kamer de PKB unaniem aanvaard.

Met de PKB (deel 4) wil het kabinet twee doelstellingen bereiken:

1. Het op het vereiste niveau brengen van de bescherming van het rivierengebied tegen overstromingen. Dit houdt in dat de veiligheid langs de Rijntakken en het benedenstroomse deel van de bedijkte Maas (vanaf Hedikhuizen) uiterlijk in 2015 in overeenstemming moet worden gebracht met de wettelijke vereiste norm.
2. Een bijdrage leveren aan het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit van het rivierengebied. Daarmee wordt het rivierengebied economisch, ecologisch en landschappelijk versterkt.

De PKB deel 4 bevat een besluit over het uiterlijk eind 2015 uit te voeren basispakket van 39 maatregelen én de plaats waar ze getroffen moeten worden. In de PKB wordt bovendien een doorkijk gegeven naar de lange termijnopgave voor waterveiligheid. Om flexibiliteit in te bouwen is

gekozen voor een programmatische aanpak. Het programmaproject budget bedraagt € 2,3 miljard. Conform de Regeling Grote Projecten ontvangt de Tweede Kamer ieder half jaar een voortgangsrapportage: vóór 1 april 2012 VGR 19 en voor 1 oktober 2012 VGR 20.

De stand van zaken per 31 december 2012 is naar verwachting:

- 5 van de 39 maatregelen zijn geschrapt: voor het bereiken van de waterveiligheidsdoelstelling bleken ze niet nodig;
- Voor alle 34 maatregelen is de projectbeslissing genomen;
- Alle 34 maatregelen zitten in de uitvoeringsfase.

Ruimte voor de Rivier is onderdeel van het Deltaprogramma met behoud van eigen besturing, organisatie en financiering.

Belangrijkste budgettaire wijzigingen op dit project zijn de volgende:

- In het kader van de kabinetstaakstelling met betrekking tot bovenwettelijke inpassing wordt het taakstellend budget met € 8 mln. verlaagd.
- In het kader van de kabinetstaakstelling vereenvoudiging omgevingsrecht wordt het taakstellend budget met € 2,7 mln. verlaagd.
- Het taakstellend budget wordt verlaagd met € 63,5 mln. als gevolg van een bijstelling van de verwachte ontvangsten (EU subsidies en projectgebonden ontvangsten).
- Vanuit het Verbeterprogramma Waterkwaliteit Rijkswateren de KRW-maatregelen Lent (€ 5 mln.), Nederrijn (€ 2,5 mln.) en Deventer (€ 0,5 mln.) overgeheveld naar het project Ruimte voor de Rivier, vanwege de synergie tussen de waterveiligheid- en waterkwaliteitsmaatregelen.
- Daarnaast zijn de projectbudgetten geschoond voor de AGB bijdragen in verband met de nieuwe bekostigingswijze van Rijkswaterstaat. Deze bijdragen maken nu onderdeel uit van art. 16.04.01.

Meetbare gegevens

Ruimte voor de Rivier

Het vereiste veiligheidsniveau in het rivierengebied rond de Rijntakken moet uiterlijk in 2015 in overeenstemming zijn gebracht met een maatgevende afvoer van 16 000 m³/s bij Lobith. Alleen de 4 projecten hoogwatergeul Veessen-Wapenveld, dijkteruglegging Lent en dijkverlegging Cortenoever en dijkverlegging Voorsterklei zullen pas na 2015 gereed zijn omdat bij deze maatregelen relatief veel verplaatsingen van woningen en bedrijven nodig zijn. Dat vergt een zorgvuldige aanpak en kost tijd. Deze projecten volgen snel na 2015.

Projectoverzicht Ruimte voor de Rivier; realisatie

Projectomschrijving	Totaal			Budget in € mln							Oplevering MIT/SNIP	
	huidig	vorig	t/m 2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	later	huidig	vorig
CATEGORIE 0												
Projecten Nationaal												
Projectbudget	2 158	2 335	530	113	155	292	342	350	192	185	2015	2015
Totaal categorie 0	2 158		530	113	155	292	342	350	192	185		
Begroting (IF 16.02)				113	155	292	342	350	192	185		

Op dit onderdeel worden de uitgaven van de deelprojecten Zandmaas en Grensmaas van het project Maaswerken verantwoord. Na de twee hoogwaters in de Rijn en de Maas, in december 1993 en januari 1995, is het Deltaplan Grote Rivieren tot stand gekomen. Voor de bestrijding van de wateroverlast langs de Maas is de Maaswerken opgestart. Belangrijkste doelstelling van de onderdelen Zandmaas en Grensmaas is het verbeteren van de bescherming van inwoners van Limburg en Noord-Brabant tegen hoogwater van de Maas. Het project Zandmaas kent de volgende doelstellingen:

- Hoogwaterbescherming, op zodanige wijze dat de bevolking achter de kaden van de Zandmaas (die aangelegd zijn in het kader van het Deltaplan Grote Rivieren) een beschermingsniveau van 1:250 jaar in 2015 wordt geboden.
- Het in de periode tot 2015 realiseren van beperkte natuurontwikkeling in de Zandmaas.

Het project Grensmaas kent de volgende doelstellingen:

- Het door rivierverruiming verlagen van de hoogwaterstanden in de Maas met als maatstaf dat uiterlijk in 2017 de gebieden, die door de op basis van de Deltawet Grote Rivieren aangelegde kades zijn beschermd, een beschermingsniveau van 1:250 hebben.
- Het tot ontwikkeling brengen van tenminste 1000 ha natuur binnen het Grensmaasgebied in de periode tot 2018. Dit gekoppeld aan het ecologisch herstel van de rivier zoals vastgelegd in de intentieverklaring voor het Maasdal in Limburg van 26 november 1992.
- Het winnen van tenminste 35 mln. ton grind voor de nationale behoefte.

Daarnaast wordt binnen de projecten Zandmaas en Grensmaas het maatregelenpakket van deprioritaire sluitstukkaden uitgevoerd. Deze moeten uiterlijk in het jaar 2020 gerealiseerd zijn. In voortgangsrapportages over de Zandmaas en de Grensmaas is de Tweede Kamer hierover geïnformeerd.

Voor de Zandmaas ligt de focus in 2012 op continuering van de zomerbedverdieping Grave en Sambeek en tevens het opzetten van het peil, de aanleg van de hoogwatergeulen in Well-Aijen en Lomm en het retentiegebied Lateraalkanaal-West. Voor de Grensmaas ligt de nadruk op rivierkundige maatregelen. Met de uitvoering van de projecten Zandmaas en Grensmaas zou oorspronkelijk een hoogwaterbeschermingsniveau van een waterstand met een overschrijdingskans van 1/250e gerealiseerd moeten worden. Voortschrijdend inzicht heeft opgeleverd dat naast de projecten Zandmaas en Grensmaas aanvullende maatregelen nodig zijn om het beschermingsniveau van 1/250e per jaar te bereiken.

Verder zijn bij de uitvoering van het Grensmaasproject problemen ontstaan. Door de economische crisis is de vraag naar zand en grind afgenomen. Er vindt overleg plaats tussen Rijk, regio en het Consortium Grensmaas om tot een gezamenlijke oplossing te komen.

In het bestuurlijk overleg MIRT hebben Rijk en regio afgesproken het waterveiligheids-vraagstuk in het Maasdal integraal te benaderen. Dat geldt voor de aanpak van het Grensmaas dossier als voor de aanvullende werkzaamheden die nodig zijn om een wettelijk beschermingsniveau van 1/250 te bereiken (zie Kamerstuk TK 18 106, nr. 204).

Conform de procedureregeling uitvoering grote projecten ontvangt de Tweede Kamer ieder jaar twee voortgangsrapportages. Maaswerken is onderdeel van het Deltaprogramma met behoud van eigen besturing, organisatie en financiering.

Meetbare gegevens

Maaswerken

Prestatie indicatoren		
Indicator	Zandmaas	Grensmaas
Hoogwaterbescherming ¹	70% in 2008 / 100% in 2015	100% in 2017
Natuurontwikkeling	556 ha (plus 60 ha compensatie)	ten minste 1 000 ha
Delfstoffen	-	ten minste 35 mln. ton

¹ De hoogwaterdoelstellingen vergen aanvullende maatregelen naast de uitvoering van de Zandmaas en de Grensmaas.

Projectoverzicht Maaswerken; realisatie												
Projectomschrijving	Totaal			Budget in € mln							Oplevering MIT/SNIP	
	huidig	vorig	t/m 2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	later	huidig	vorig
CATEGORIE 0												
Projecten Nationaal												
Zandmaas	397	539	198	37	32	37	27	26	23	17	2017/2020 ¹	2017
Grensmaas	72	140	24	9	3	3	3	3	3	25	2022	2022
Totaal categorie 0	469		222	46	35	40	30	29	26	42		
Begroting (IF 16.03.01 en IF 16.03.02)				46	35	40	30	29	26			

¹ 2020 betreft de oplevering van de sluitstukkades.

1.02 Overige aanlegprojecten

Motivering

Naast de grote projecten op het gebied van waterveiligheid zijn hieronder over overige aanlegprojecten beschreven.

Producten

Verkenningen en planstudieprogramma

Om een probleem of een initiatief met een maatschappelijke meerwaarde op het gebied van Waterbeheer te verkennen en om daarna, indien nodig, uit alternatieven de beste oplossing voor het probleem te zoeken en voor te bereiden voor de uitvoering.

Op dit artikelonderdeel worden diverse projecten en programma's uitgevoerd. Deze projecten en programma's hebben betrekking op MIRT-verkenningen en planstudies.

Projectoverzicht Verkenningenprogramma				
Gebied	Probleem	Indicatie modaliteit	Referentiekader	Gereed
Projecten Noordwest-Nederland Toekomst Afsluitdijk	Veiligheid	Waterkeren	Waterwet	2011
Projecten Zuidwestelijke Delta Grevelingen	Ecologische waarden in combinatie met gebruiksfuncties	Waterbeheren	Watervisie	2012
Zandhonger Oosterschelde	Veiligheid en waterkwaliteit	Waterkeren	Waterwet en Natura 2000	2013
Integrale verkenning Legger Vlieland en Terschelling	Veiligheid	Waterkeren	Waterwet	2012

Projectoverzicht Planstudieprogramma										
Bedrag in € mln	Raming kosten		Budget	Planning					Uitvoering	
	min.	max.		taak-stellend	2011	2012	2013	2014	2015	2016
CATEGORIE 1										
Projecten Noordwest-Nederland Extra spuicapaciteit Afsluitdijk			203			pb/uo				2014–2017
HWBP-3			558							
Projecten Oost-Nederland Ijsselsprong Zutphen (smalle geul)			30							
Ijsseldelta Kampen (Hoogwatergeul)			51							
Totaal categorie 1			203							

Legenda

pb projectbesluit

uo uitvoeringsopdracht (beschikking)

Realisatieprogramma

Om een bijdrage te leveren aan het voldoen aan de wettelijke normen van de primaire waterkeringen in beheer bij het rijk én een bijdrage te leveren aan het beheer van de rijkswateren.

Rivierverruiming, niet zijnde Ruimte voor de Rivier

Langs de Maas, de Rijn, de Waal en de Lek worden rivierverruimingsprojecten uitgevoerd om een grotere waterafvoer te kunnen opvangen, de zogeheten NURG (Nadere Uitwerking Rivieren Gebied) projecten. De realisatie moet uiterlijk 2015 afgerond zijn. Voorbeelden van projecten die worden uitgevoerd zijn de projecten Afferdense en Deetse waarden, Heesseltsche uiterwaarden en Rijnwaardense uiterwaarden.

Dijkversterking en herstel en onderzoek steenbekleding

Verbetering van dijken bestaat uit verhoging en/of versterking van de dijk of uit vervanging van de bestaande steenbekleding. Het herstel van de steenbekledingen in Zeeland wordt in 2015 opgeleverd. In totaal zal dan langs de Wester- en Oosterschelde 321 kilometer steenbekleding zijn vervangen.

3e Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP)

Vanaf 2012 wordt gestart met de voorbereiding van een volgende hoogwaterbeschermingsprogramma voortvloeiende uit de resultaten van de 3e toetsing. Daarbij zullen ook de aanbevelingen van de Taskforce Ten Heuvelhof worden benut.

Zandmotor

In het kader van de Pilot Zandmotor wordt een grote hoeveelheid zand aangebracht voor de Delflandse kust. Door wind, golven en zeestroming verspreidt het zand zich en groeit de kust op natuurlijke wijze aan. Zo levert de Zandmotor een bijdrage aan de kustveiligheid op langere termijn. De Pilot Zandmotor Delflandse Kust is een gezamenlijk project van VenW en de provincie Zuid-Holland. De Zandmotor, als object, komt ten noorden van de plaats Ter Heijde te liggen, ter hoogte van natuurgebied Solleveld. De functie zal natuur en recreatie zijn, zolang de Zandmotor bestaat. De natuurlijke afbraak is voorzien. De Zandmotor gaat er uitzien als een haak die 1,5 kilometer de zee in steekt. Op het strand ligt dan een basis van twee kilometer breed welke aansluit op het natuurgebied Solleveld. In het kader van het project Pilot Zandmotor Delflandse Kust wordt circa 20 miljoen m³ zand gesuppleerd. De uitvoering van het project is begin 2011 gestart. De kosten voor lenM zijn begroot op € 69 mln. De provincie Zuid-Holland draagt € 14 mln. bij. De uitvoering loopt zeer spoedig, oplevering is voorzien in de tweede helft van 2011.

Realisatie Deltafonds 01.02 Overige Aanlegprojecten

Projectomschrijving	Totaal		Budget in € mln							Openstelling	
	huidig	vorig	t/m 2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	later periode	vorig
CATEGORIE 0											
Projecten Nationaal											
Maatregelen i.r.t. rivierverruiming	187	202	120	24	9	5	17	12		2015	2015
Dijkversterking en Herstel steenbekleding	1 011	1 105	654	62	57	54	63	77	44	2015	2015
Deltafaciliteit Deltaris	26	25	9	9		7					
Innovatie Delta Technologie	34		11	15	8						
Pilot Zandmotor	82	69	2	68	10					1	2011 2012
Sub-totaal categorie 0	1 340		796	178	84	66	80	89	44		

1.03 Studiekosten

Motivering

Dit betreft enerzijds studie en onderzoekskosten voor het Deltaprogramma (MIRT-onderzoeken) en daarnaast de overige studiekosten zoals Veiligheid Nederland in Kaart 2.

Producten

Studie en onderzoekskosten Deltaprogramma

Hieronder vallen studie- en onderzoekskosten t.b.v. het Deltaprogramma (MIRT-onderzoeken). Het deltaprogramma is een programma van maatregelen en voorzieningen, gericht op de lange termijn veiligheid en zoetwatervoorziening van Nederland. Binnen het Deltaprogramma wordt gewerkt met 9 deelprogramma's (drie generieke en zes gebiedsgerichte deelprogramma's).

De deelprogramma's Wadden en Zuidwestelijke Delta (deels) worden verantwoord op de begroting van het ministerie van ELI. De deelprogramma's van het Deltaprogramma zijn bedoeld om Nederland op het gebied van waterveiligheid en zoetwatervoorziening op de toekomst voor te bereiden. Voor ieder deelprogramma is een plan van aanpak gemaakt in 2010, dat in 2011 ter hand is genomen. In het Deltaprogramma 2012 staan de verdere analyses en toekomstige opgaven per deelprogramma centraal. Het betreft onderzoeken en studies, gericht op de volgende vragen:

Op dit onderdeel worden de deelprogramma's kust, veiligheid en rivieren verantwoord.

- Veiligheid: actualisering nieuwe normen voor waterveiligheid, buitendijks beleid, deltadijken en gebiedspilots; mogelijke oplossingsstrategieën.
- Rivieren: In verband met verwachte hogere rivierafvoeren van Maas en Rijnakken zal voor het rivierengebied een integrale lange termijn opgave worden geformuleerd en een strategie wordt uitgewerkt vanuit veiligheid, natuurdoelen, ruimtelijke kwaliteit en ruimtelijke ontwikkelingen.
- Kust: Onderzoek naar een duurzame veiligheidsstrategie voor de kust voortbouwend op het Nationaal kader kust.

Overige studiekosten

De overige studiekosten betreffen naar VNK-2 en de reserveringen voor het Sterkte, Belasting en Waterkeringen.

De belangrijkste mutaties in de planstudietabel waterkeren zijn:

- Het project Extra Spuicapaciteit Afsluitdijk (ESA) zal naar verwachting in de periode 2014–2017 worden uitgevoerd. Het Projectbesluit/ Uitvoeringsbesluit zal hierdoor verschuiven naar 2013. Daarnaast is het budget aangepast als gevolg van de bekostiging van RWS en de taakstelling PPS uit het Regeerakkoord.
- Uit het planstudiebudget worden middelen ingezet voor VNK-2 en de pilot Oesterdam. Het is de intentie om de overige steenzettingen mee te nemen in de toetsronden van het Hoogwaterbeschermingsprogramma.

1.09 Ontvangsten

Met het sluiten van het Bestuursakkoord dragen de waterschappen conform de spoedwet vanaf 2011 € 81 miljoen per jaar bij aan het HWBP-2. Deze bijdrage van de waterschappen wordt conform het

regeerakkoord aangevuld tot € 131 mln in 2014 en vanaf 2015 € 181 mln per jaar. De middelen van de waterschappen kunnen worden ingezet voor zowel de maatregelen van HWBP-2 als een volgend HWBP voor zover het waterschapsprojecten betreft.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ontvangsten Waterschappen HWBP-2	81 000	79 000	78 350	128 350	177 850	155 850
Ontvangsten Waterschappen HWBP-3	0	2 000	2 650	2 650	3 150	25 150
Totaal	81 000	81 000	81 000	131 000	181 000	181 000

Artikel 2: Investeren in zoetwatervoorziening

Omschrijving van de samenhang in het beleid

Op dit artikel worden de producten op het gebied van zoetwatervoorziening verantwoord. Het gaat in grote mate om het integrale waterbeheer. De waterkwaliteitsmaatregelen die niet verbonden zijn aan waterkwantiteit en waterveiligheid zijn hier niet opgenomen maar worden op Hoofdstuk XII (artikel 31) verantwoord. Middels artikelonderdelen wordt onderscheid gemaakt naar verkenning, planstudie en realisatie. Het watersysteem bevat het geheel van oppervlaktewater, waterbodems, oevers etc.

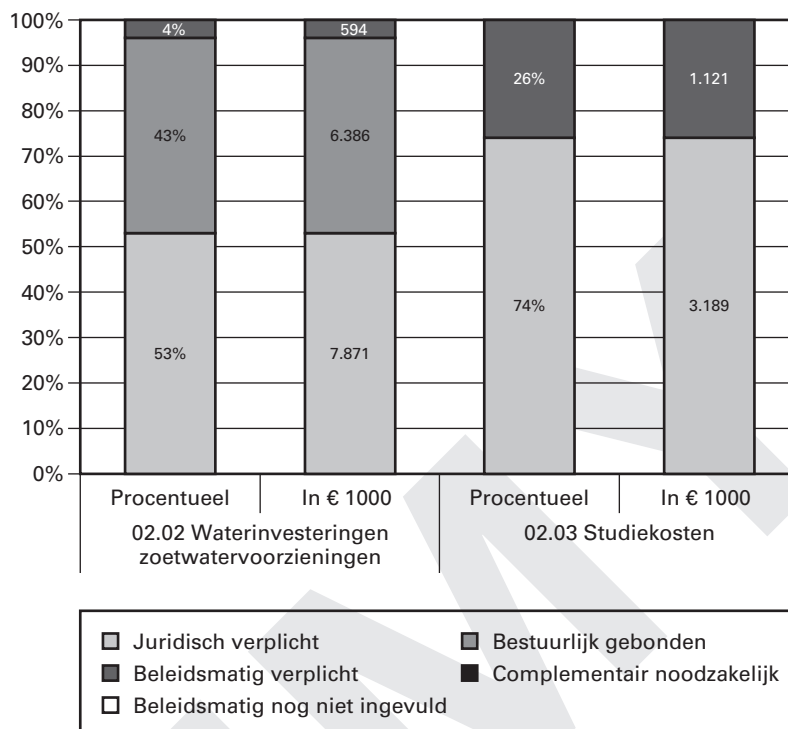
Dit artikel is gerelateerd aan beleidsartikel 31 (integraal waterbeleid) op de lenM begroting (XII).

Tabel budgettaire gevolgen van uitvoering (PM)

Overzicht budgettaire gevolgen van beleid (in € 1 000)							
2 Investeren in zoetwatervoorziening	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Verplichtingen			16 419	11 380	3 371	2 464	1 429
Uitgaven	0	0	21 157	7 720	3 366	1 425	1 428
<i>2.01 Aanleg waterkwantiteit</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>998</i>	<i>799</i>	<i>715</i>	<i>715</i>	<i>714</i>
2.01.01 Verkenningen en planstudie waterkwantiteit			998	799	715	715	714
2.01.02 Realisatieprogramma waterkwantiteit							
<i>2.02 Overige waterinvesteringen zoetwatervoorziening</i>			<i>15 849</i>	<i>3 451</i>	<i>711</i>	<i>710</i>	<i>714</i>
2.02.01 Verkenningen en planstudie zoetwatervoorziening			998	799	715	715	714
2.02.02 Realisatieprogramma zoetwatervoorziening			14 851	2 652	- 4	- 5	0
<i>2.03 Studiekosten</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>4 310</i>	<i>3 470</i>	<i>1 940</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
2.03.01 Studie en onzerzoekskosten Deltaprogramma			4 310	3 470	1 940	0	0
2.03.02 Overige studiekosten			0				
Ontvangsten	0	0	4 800	0	0	0	0
<i>2.09 Ontvangsten Investeren in Waterkwantiteit en zoetwatervoorziening</i>			<i>4 800</i>				
2.09.01 Ontvangsten zoetwatervoorzieningen			4 800	2 500	0	0	0
2.09.02 Overige ontvangsten							

Budgetflexibiliteit

Deze tabel geeft voor het jaar 2012 per artikelonderdeel de programmamiddelen weer en maakt de mate van budgetflexibiliteit inzichtelijk door middel van vijf categorieën. De verhouding wordt zowel procentueel als nominaal gepresenteerd.

2.01 Aanleg waterkwantiteit

Motivering

Dit betreft projecten om de waterkwantiteit en de zoetwatervoorziening (voldoende water van voldoende kwaliteit) te waarborgen. Projecten waarvan de doelstelling primair en alleen gericht is op waterkwaliteit, vallen niet onder dit artikel.

Producten

Verkenningen en Planstudie waterkwantiteit

Op dit artikelonderdeel worden diverse projecten en programmas uitgevoerd. Deze hebben betrekking op MIRT-verkenningen en planstudies.

Realisatieprogramma waterkwantiteit

Er zijn geen aanlegprojecten t.b.v. de Waterkwantiteit. Op dit moment vindt een studie plaats.

2.02 Overige waterinvesteringen Zoetwatervoorziening

Motivering

Betreft projecten die de zoetwatervoorziening bevorderen en de kwaliteit waarborgen.

Producten

De projecten natuurdijken Markermeer/IJmeer en Veluwe Randmeer bevinden zich aan het eind van de realisatie. Gezien de fase waarin deze projecten zich bevinden, is ervoor gekozen om ook de afronding van de realisatie te verantwoorden binnen het Deltafonds.

Natuurlijker Markermeer/IJmeer

Het water in het Markermeer en het IJmeer is door de Houtribdijk afgesloten van het IJsselmeer. Het kan niet meer vrij stromen en bij harde wind wordt er veel slib van de bodem losgemaakt. Dat maakt het water

troebel waardoor waterplanten niet goed aanslaan. Door het gebrek aan voedingsstoffen neemt ook het aantal dieren af. De waterkwaliteit voldoet dan ook niet meer aan de Europese normen. In een voortraject heeft een inventarisatie plaatsgevonden waaruit meerdere maatregelen naar voren zijn gekomen die de waterkwaliteit kunnen verbeteren. De pilot dient ertoe om die maatregelen in het klein uit te proberen door middel van verschillende experimenten. De resultaten zullen in 2015 leiden tot een advies aan het Kabinet over welke mogelijke maatregelen in de toekomst nodig zijn voor het op peil brengen en houden van de waterkwaliteit van het Markermeer en IJmeer.

Realisatie Deltafonds 02.01 Realisatieprogramma Waterkwantiteit

Projectomschrijving	Totaal		Budget in € mln							Openstelling	
	huidig	vorig	t/m 2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	later periode	vorig
CATEGORIE 0											
Natuurlijker Markermeer/IJmeer	23	26	2	10	8	3					2015 2015
Integrale inrichting Veluwe Randmeer	43	49	15	21	7						2012 2012
Totaal categorie 0	66		17	31	15	3	0	0	0		

2.03 Studiekosten

Motivering

Dit betreft de studie en onderzoekskosten voor het Deltaprogramma (MIRT-onderzoeken).

Producten

Studie en onderzoekskosten Deltaprogramma

Onder de studie- en onderzoekskosten vallen de studie- en onderzoekskosten voor de de programma's Rijnmond, zoetwatervoorziening en IJsselmeer.

- Rijnmond-Drechtsteden: In verband met de verwachting van hogere zeespiegel en toenemende extreme rivierafvoeren ontwikkelen lange termijn oplossingsrichtingen voor waterveiligheid en zoetwatervoorziening in synergie met een duurzame en vitale ruimtelijke ontwikkeling van het gebied.
- Zoetwatervoorziening: In verband met klimaatverandering en de ontwikkeling in de zoetwatervraag ontwikkelen van een lange termijn strategie voor de beschikbaarheid van zoetwater; mogelijke oplossingsstrategieën.
- IJsselmeergebied: In verband met klimaatverandering en een veranderende zoetwatervraag ontwikkelen van een integrale korte- en lange termijn strategie voor het peilbeheer van het IJsselmeer. In 2013 wordt geen peilbesluit voor het IJsselmeergebied genomen voor de korte termijn tot 2 035, zoals in het NWP was aangekondigd.

Artikel 3: Investeren in beheer en onderhoud

Omschrijving van de samenhang in beleid

Op dit artikel worden de producten op het gebied van beheer en onderhoud verantwoord. Dit betreft het watermanagement, het regulier beheer en onderhoud en vervanging en renovatie. Hiermee wordt een duurzaam watersysteem op orde gehouden zodat aan wettelijke normen kan worden voldaan.

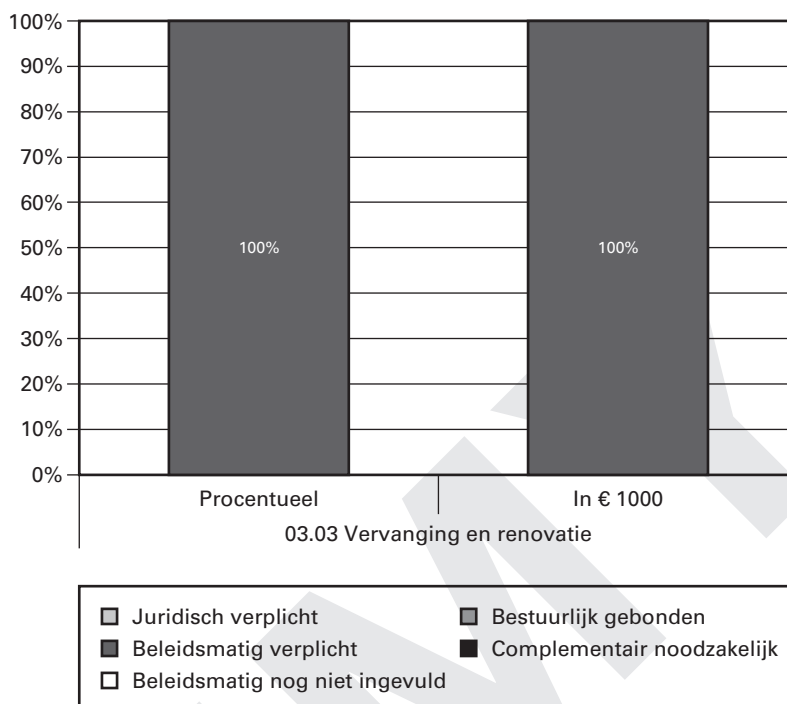
Dit artikel is gerelateerd aan beleidsartikel 31 (integraal waterbeleid) op de lenM begroting (XII). De doelstelling van dit artikel is het op orde krijgen en houden van een duurzaam watersysteem tegen maatschappelijk aanvaardbare kosten.

Tabel budgettaire gevolgen van uitvoering

Overzicht budgettaire gevolgen van beleid (in € 1 000)							
3 Investeren in beheer en onderhoud	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Verplichtingen			133 717	129 976	139 833	132 599	116 354
Uitgaven	0	0	162 233	145 563	152 003	148 379	142 163
3.01 Watermanagement	0	0	13 114	12 529	13 393	13 436	13 362
3.01.01 Basispakket watermanagement			13 114	12 529	13 393	13 436	13 362
3.02 Regulier Beheer en Onderhoud Waterveiligheid en kwaliteit	0	0	132 837	133 034	138 610	134 943	128 801
3.02.01 Basispakket waterveiligheid			107 299	109 817	118 942	115 279	109 172
3.02.02 Basispakket integraal waterkwaliteit			25 538	23 217	19 668	19 664	19 629
3.02.03 Basispakket zoetwatervoorziening							
3.02.04 Servicepakket waterveiligheid							
3.02.05 Servicepakket integraal waterkwaliteit							
3.02.06 Servicepakket zoetwatervoorziening							
3.03 Vervanging en renovatie rijksprojecten	0	0	16 282	0	0	0	0
3.03.01 Vervanging en renovatie			16 282				
Ontvangsten							
3.09 Ontvangsten Beheer en onderhouden							
3.09.01 Ontvangsten Beheer en onderhouden							

Budgetflexibiliteit

Deze tabel geeft voor het jaar 2012 de mate van budgetflexibiliteit, zowel procentueel als nominaal, weer.

De voor beheer en onderhoud opgenomen bedragen zijn complementair en volledig beleidsmatig verplicht.

3.01 Watermanagement

Motivering

Met Watermanagement streeft lenM naar:

- het waarborgen van de bescherming tegen de gevolgen van zowel extreem hoog als laag water;
- het reguleren van de hoeveelheid water in het hoofdwatersysteem;
- een duurzaam watersysteem, dat voorziet in de beschikbaarheid van voldoende water van goede kwaliteit voor de gebruiker.

Producten

Basispakket Watermanagement

Binnen het basispakket watermanagement worden de volgende activiteiten uitgevoerd:

- peilbeheer en bediening van objecten;
- monitoring en informatieverstrekking;
- crisisbeheersing en -preventie.

De operationele doelstellingen voor het waterkwantiteitsbeheer van de rijkswateren zijn:

- Het op orde brengen en houden van de samenhang tussen het regionaal- en het hoofdwatersysteem in 2015. Hiermee wordt zowel wateroverlast als watertekort bestreden.
- Het kunnen beschikken over voldoende water in de rijkswateren, zodat kan worden voldaan aan de behoeften die voortvloeien uit de gebruiksfuncties. Om dit te realiseren worden peilbesluiten nageleefd, worden de waterakkoorden geactualiseerd en uiteraard nageleefd. Het waterpeil is zoveel mogelijk afgestemd op de gebruiksfuncties.

Daarnaast wordt zorg gedragen voor een adequate informatievoorziening over de reguliere waterkwantiteit en waterkwaliteit. Dit houdt de vergaring en beschikbaarstelling in van interne- en externe informatie over het watersysteem. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om berichtgeving over hoog en laagwater, naderende stormen, verontreinigingen en ijsvorming.

Meetbare gegevens

Watermanagement

Omvang areaal				
Basispakket	Areaaleenheid	omvang 2010	2011	2012
Watermanagement	Km ² water	65 250	90 042	90 042

Toelichting

In 2010 zijn de Caribische eilanden Bonaire, St. Eustatius en Saba als gemeenten bij Nederland gevoegd. De bij deze eilanden behorende kuststrook valt daarmee onder de (beheers)verantwoordelijkheid van lenM. Deze beheerstaak is belegd bij Rijkswaterstaat. De omvang van het areaal neemt hierdoor toe met circa 25 131 km² (6 271 km² territoriale zee en 18 860 km² exclusieve economische zone).

Indicatoren					
Basispakket	Indicator	Eenheid	realisatie 2010	streefwaarde 2011	streefwaarde 2012
Watermanagement	RWS participeert minimaal tien keer per jaar in een multidisciplinaire oefening, evalueert opgetreden grote calamiteiten en oefeningen en voert afgesproken verbeteracties uit op het gebied van waterkwaliteit, -overlast en -tekort.	%	90%	80%	80%
	RWS verstrekt informatie binnen afgesproken termijn en van voldoende kwaliteit bij maatschappelijk vitale processen.	%	100%	90%	90%

Toelichting

Om te weten of Rijkswaterstaat haar taken op het gebied van watermanagement goed uitvoert, zijn de indicatoren geënt op het optreden van bijzondere omstandigheden. Het op orde hebben van de calamiteitenorganisatie en de informatievoorziening voor maatschappelijk vitale processen ten tijde van hoogwater, laagwater, ijsgang of calamiteuze lozingen zijn zaken die gemeten worden. Dit betekent dat Rijkswaterstaat minimaal tien keer per jaar deelneemt aan multidisciplinaire oefeningen, opgetreden grote calamiteiten evalueert en de afgesproken verbeteracties uitvoert. De streefwaarden zijn berekend op basis van de scores op drie prestatiekenmerken (participatie, afhandeling en verbeteracties). De waarde wordt dus niet alleen bepaald door de score op participatie maar ook door de scores op de onderdelen afhandeling en verbeteracties. Ook verstrekt Rijkswaterstaat informatie binnen de afgesproken termijn en van voldoende kwaliteit bij maatschappelijk vitale processen (m.n. ijsberichtgeving, berichtgeving over hoogwater en stormvloed).

3.02 Regulier Beheer en Onderhoud

Motivering

Het zodanig in conditie houden van het hoofdwatersysteem dat de primaire functie van zowel het waterkeren als het waterbeheeren vervuld kan worden.

Producten

In de begroting 2010 en 2011 is opgemerkt dat de kosten van beheer en onderhoud toenemen en dat de budgetten onder druk komen te staan. In het afgelopen jaar is deze spanning tussen ambities en budgettaire mogelijkheden in kaart gebracht en zijn oplossingsmogelijkheden verkend, dit mede op basis van de uitgevoerde audits op de netwerken. Dit heeft in deze begroting geresulteerd in een oplossing van de problematiek door een structurele verhoging van het budget, aanvullende efficiencymaatregelen en versoeringen van het onderhoudsniveau. Voor een nadere toelichting wordt verwezen naar bijlage PM.

Basispakket Beheer en Onderhoud waterkeren

Het basispakket Beheer en Onderhoud waterkeren bevat:

1. Kustlijnhandhaving (conform de basiskustlijn zandige kust niveau 1990).
2. Beheer en Onderhoud rijkswaterkeringen en stormvloedkeringen (conform de Wet op de waterkering).

ad 1. Kustlijnhandhaving

Het handhaven van de kustlijn wordt gerealiseerd door het suppleren van zand op het strand of in de vooroever (onder water). Het Nederlandse kuststelsel kent een continu verlies aan zand dat jaarlijks gecompenseerd moet worden. Vanaf 2001 wordt er ook zand gesuppleerd om de zandverliezen op dieper water te compenseren. Daarmee wordt de zandhoeveelheid in het kustfundament op peil gehouden en wordt het effect van de zeespiegelstijging tenietgedaan. Ook zijn er lokale activiteiten zoals onderhoud van dammen en strandhoofden, eveneens met het doel om structurele kusterosie te bestrijden.

ad 2. Beheer en Onderhoud Rijkswaterkeringen en stormvloedkeringen

- Rijkswaterkeringen
Rijkswaterstaat beheert en onderhoudt ongeveer 249,3 km primaire waterkeringen. Er wordt vast onderhoud gepleegd, bijvoorbeeld maaien van dijken. Daarnaast wordt er variabel onderhoud gepleegd. Dat betekent dat de waterkeringen periodiek worden geïnspecteerd en dat zo nodig tekortkomingen worden verholpen. Primaire waterkeringen zijn waterkeringen die onder de Waterwet vallen omdat ze bescherming bieden tegen het buitenwater. Het gaat met name om enkele zeedijken op de Waddeneilanden, de Afsluitdijk, de Houtribdijk, de dijk van Marken en dammen in Zeeland. Naast deze primaire waterkeringen beheert en onderhoudt Rijkswaterstaat ook 829 km niet-primaire waterkeringen. Deze vallen niet onder de Waterwet omdat ze geen bescherming hoeven te bieden tegen het buitenwater. Ze bieden bescherming tegen het binnenwater.
- Stormvloedkeringen
Om ons land tegen de zee te beveiligen is een aantal stormvloedkeringen aangelegd, die bij hoogwater gesloten kunnen worden. Ook de stormvloedkeringen zijn primaire waterkeringen (welke vallen onder de Wet op de waterkering). Het Rijk heeft vier stormvloedkeringen in beheer: de Oosterscheldekering, de Maeslantkering, de Hartelkering en de Hollandsche IJsselkering. Het onderhoud aan de keringen betreft voornamelijk het conserveren van de schuiven, het onderhoud aan

werktuigbouwkundige en elektronische onderdelen en het onderhoud aan het besturingssysteem. Naast deze onderhoudsactiviteiten vindt de bediening van deze objecten plaats en worden er periodiek inspecties uitgevoerd.

Basispakket Beheer en Onderhoud integraal waterbeheeren

Onder dit programma vallen alle activiteiten die noodzakelijk zijn om het hoofdwatersysteem op een zodanig kwaliteitsniveau te houden dat dit voldoet aan de vigerende regelgeving. Hierbij valt te denken aan beheer en onderhoud van:

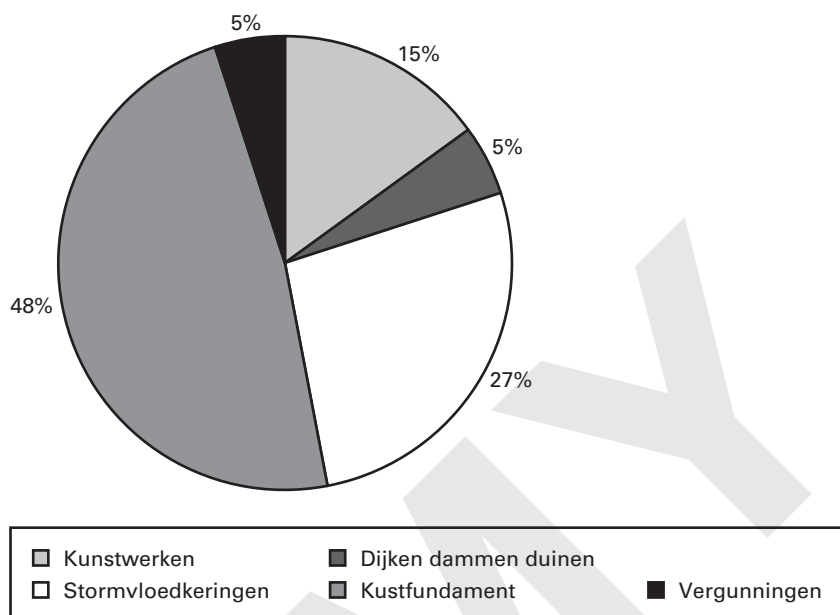
- rijkswateren ten behoeve van maatgevend hoogwater (MHW);
- stuwende en spuiende kunstwerken;
- rijkswateren ten behoeve van waterkwaliteit;
- oevers en bodems;
- vergunningverlening en handhaving.

Onder het basispakket valt ook de voorbereiding van respectievelijk WB21, de implementatie van de Kader Richtlijn Water (KRW) en de Waterwet, alsmede de activiteiten in het kader van Natura 2000. Zowel de KRW als Natura 2000 streven naar het beschermen van gezonde watersystemen die een duurzaam gebruik mogelijk maken. Voor de KRW zijn stroomgebiedbeheersplannen opgesteld. Die bepalen welke maatregelen op het terrein van beheer en onderhoud genomen worden om aan de KRW te blijven voldoen. Tevens vallen onder het basispakket beheer en onderhoud waterbeheeren de maatregelen gericht op het op orde krijgen en houden van de vegetatie in de uiterwaarden.

Meetbare gegevens

Investeren in Beheer en Onderhoud

In de kabinetsreactie op het IBO Beleid en Onderhoud (Kamerstukken 2006–2007, 30 800 XII, nr. 57) is toegezegd om extracomptabele informatie te verstrekken over de wijze waarop de middelen voor beheer en onderhoud worden aangewend. Ter invulling daarvan is hieronder een verdeling gegeven van de beheer- en onderhoudskosten over dijken, dammen en duinen, over stormvloedkeringen, over kunstwerken, over kustlijn­zorg en over vergunningen. Deze percentages zijn gebaseerd op een meerjarig gemiddelde: van jaar tot jaar kan het actueel uitgegeven percentage fluctueren.

• **Waterkeren**

Omvang Areaal (x € 1 000)				
	Areaal	Eenheid	Omvang 2012	Budget 2012
B&O waterkeren	Kustlijn­zorg	Mln. m ³	11 190 000	55,9
	Stormvloedkeringen	stuks	4	43,9
	Dammen, dijken en duinen w.o.:			7,5
	– dijken primaire waterkeringen	km	249,3	
	– niet primaire waterkeringen	km	829	
Totaal				107,3

Toelichting

1. Ten opzichte van de begroting 2011 is de areaalomvang met 18 km afgenomen. Deze daling is veroorzaakt doordat er keringen in Zeeland zijn overgedragen aan de waterschappen.
2. Vanwege de gewenste normering van niet-primaire waterkeringen is in 2010 het areaal opnieuw in kaart gebracht. Met de daaruit voortgekomen inzichten is ook de areaalomvang opnieuw vastgesteld. Het in eerdere begrotingen gepresenteerde areaal (396 km) had alleen betrekking op de lengte van dijken langs vaarwegen met tevens een waterkerende functie. Met de herijking van het areaal is inzicht verkregen in de totale omvang van niet-primaire waterkeringen (829 km). Deze waarde wordt met ingang van de begroting 2012 dan ook opgenomen

Indicatoren

Indicator	Eenheid	2010	2011	2012
B&O Waterkeren				
De primaire rijkswaterkeringen (dijken, duinen, stormvloedkeringen, etc) en andere werken die direct buitenwater keren voldoen aan de veiligheidsnormen uit de Wet op de waterkering.	%	62%	62%	62%
Het jaarlijks suppleren van gemiddeld 12 miljoen m ³ zand conform een jaarlijks vastgesteld suppletieprogramma om de basiskustlijn te handhaven.	m ³ per jaar	8 206 000	10 399 000	11 190 000

Toelichting:

1. De eerste indicator is gericht op het voldoen van de primaire rijkswaterkeringen aan de Waterwet of, indien de kering niet aan die wet voldoet, het in technische staat houden van de situatie 2006. Uit die zogenaamde «tweede toetsing» is gebleken dat 62% van de primaire waterkeringen in beheer bij het Rijk voldoet aan de Waterwet-eisen. Het beheer en onderhoud programma is er vooralsnog op gericht dit percentage vast te houden. Het verbeteren van dit percentage richting 100% moet worden gerealiseerd via het aanlegprogramma.
2. De tweede indicator geeft de gerealiseerde en verwachte jaarlijkse hoeveelheid zand aan die RWS suppleert voor de Nederlandse kust volgens een vastgesteld suppletieprogramma om de basiskustlijn en het kustfundament op orde te houden.
3. De opgenomen waarde voor het jaar 2012 (11 190 000 m³) is het verwachte minimale suppletievolume gebaseerd op het totaal van het verwachte suppletievolume uit de lopende suppleties van het programma tot en met 2011 (3 190) en de benodigde suppletie om de basiskustlijn in stand te houden uit de programmering 2012–2015 (8 000). Daar bovenop kan nog een deel van het flexibele deel in 2012 gesuppleerd worden.

Suppleren voor kustlijn­zorg

Om de Basiskustlijn en het kustfundament te kunnen handhaven dient jaarlijks gemiddeld 12 miljoen m³ te worden gesuppleerd. Hiertoe wordt jaarlijks een suppletieprogramma vastgesteld. Inhoud en omvang van dit programma kan jaarlijks variëren naargelang specifieke behoefte en budgettaire mogelijkheden. Bij de aanbesteding van de suppletieprogramma's hebben de aannemers de vrijheid om de suppletiewerkzaamheden over meerdere jaren te spreiden. De afgelopen jaren is steeds gewerkt met tweejaarlijkse uitvoeringstermijnen voor de aannemers. Met ingang van 2012 wordt overgegaan op vierjarige contracten (voor de periode 2012–2015).

Verwachte realisatie lopende programma's (t/m 2011)
(x 1 000 m³)

	2010	2011	2012
onderwater	4 340	5 499	1 800
strand	3 866	4 900	1 390
totaal	8 206	10 399	3 190

* de gepresenteerde verwachte realisatie 2012 is nog exclusief het deel van het programma 2012 dat door de aannemer gespreid over de jaren 2012 en 2013 zal worden gesuppleerd.

Toelichting

In bovenstaande tabel zijn de suppleties opgenomen van de programma's 2009 t/m 2011. Hierbij moet worden opgemerkt dat er tussen het jaar 2011 en 2012 nog verschuivingen kunnen plaatsvinden in verband met de vrijheid van de aannemer om de suppleties binnen twee jaar uit te voeren.

Programmering 2012–2015
(x 1 000 m³)

	2012	2013	2014	2015
Basiskustlijn (BKL)	8 000	8 000	8 000	8 000
Kustfundament en BKL correcties				16 000
Totaal				48 000

Toelichting

Om te bereiken dat voor het beschikbare budget de maximale hoeveelheid zand wordt gesuppleerd is een innovatieve benadering gekozen.

Het nieuwe programma 2012–2015 zal bestaan uit een basis van (gemiddeld) 8 mln. m³ per jaar ten behoeven van het in stand houden van de Basiskustlijn (BKL) en een meer flexibele hoeveelheid van 16 mln. m³ (of gemiddeld 4 mln. per jaar) dat wordt ingezet voor BKL onderhoud ten gevolge van niet voorspelde erosie en ten behoeve van het kustfundament. Hiermee zal het gemiddelde suppletievolume over de periode 2012–2015 rond de 12 mln. m³ per jaar bedragen. Het is de intentie om voor de basis van 8 mln. per jaar (32 mln. m³) vierjarige contracten af te sluiten. Het meer flexibele deel zal daarnaast aanvullend in de markt worden gezet.

• Waterbeheren

Omvang Areaal (x € 1 000)				
	Areaal	Eenheid	Omvang 2012	Budget 2012
B&O waterbeheren	Spuiende en stuwende kunstwerken	aantal	98	25 538

Indicatoren:

Indicatoren					
	Indicator	Eenheid	realisatie 2010	streefwaarde 2011	streefwaarde 2012
B&O Waterbeheren	De spuiende kunstwerken en stuwen kunnen te allen tijde worden geopend.	%	100%	100%	100%
	Het percentage van de door Rijkswaterstaat verleende vergunningen in voldoet aan de wettelijke termijnen.	%	86%	90%	95%

Toelichting:

1. Altijd werkende spuiende kunstwerken, stuwen en gemalen is een noodzakelijke voorwaarde om de water af- en aanvoer goed te kunnen reguleren en een adequaat peilbeheer uit te voeren.
2. Vergunningverlening en handhaving zijn belangrijke wettelijke instrumenten om de kwaliteit van het hoofdwatersysteem te beïnvloeden. Het betreft hier alle wetten, dus zowel de milieu- als niet-milieu wetten. Het streven is erop gericht om uiterlijk in 2012 aan de gestelde norm (in minimaal 95% van de gevallen voldaan aan de wettelijke termijnen) te voldoen.

3.03 Vervanging en renovatie rijksprojecten

Motivering

Het zodanig in conditie houden van het hoofdwatersysteem dat de primaire functie van zowel het waterkeren als het waterbeheren vervuld kan worden.

Producten

Het betreft beheer en onderhoudsactiviteiten die per project groter zijn dan € 30 mln. (vervangingen, mid-life onderhoud, etc.). Deze beheer en onderhoudsactiviteiten vloeien voort uit het Plan van Aanpak achterstallig onderhoud 2003, welke was bijgevoegd bij de begroting 2004. In het kader van dit plan is een aantal projecten gedefinieerd.

Meetbare gegevens

Projecten	Uitvoerings- periode
Stuwen lek	2010–2016

Toelichting:

Na de afgebroken aanbesteding bij het project Stuwen Lek (biedingen hoger dan het beschikbare budget, zie Begroting IF 2010, pag. 33) is dit project in 2009 doorgestart. De renovatie wordt nu in twee fases uitgevoerd. In 2010 is met de uitvoering van de urgente maatregelen en de voorbereiding van fase 2 gestart. Het project zal uiterlijk doorlopen t/m 2016.

DUMMNY

Artikel 4. Experimenteren cf. art. III Deltawet

Omschrijving van de samenhang in beleid

De Deltawet voorziet in een zgn. experimenteerbepaling die het mogelijk maakt om uit het deltafonds uitgaven te doen voor maatregelen en voorzieningen op andere beleidsterreinen zoals bijv. natuur, milieu, economische ontwikkeling. Voorwaarde is wel dat deze maatregelen samenhangen met waterveiligheidsmaatregelen en dat sprake is van additionele financiering in de vorm van het toevoegen van extra middelen aan het fonds afkomstig van andere begrotingen van het Rijk of derden. Dit artikel dient hiertoe.

Tabel budgettaire gevolgen van uitvoering

Overzicht budgettaire gevolgen van beleid (in € 1 000)							
4 Experimenteren cf art III Deltawet	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Verplichtingen			0	0	0	0	0
Uitgaven	0	0	0	0	0	0	0
04.01 Experimenteerprojecten	0	0	0	0	0	0	0
04.01.01 Experimenteerprojecten			0	0	0	0	0
Ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0
4.09 Ontvangsten experimenteerartikel	0	0	0	0	0	0	0
4.09.01 Ontvangsten experimenteerartikel			0	0	0	0	0

Budgetflexibiliteit

Nvt

4.01 Experimenteerprojecten

Motivering

Het experimenteerartikel staat ten dienste van een integrale uitvoering van het Deltaprogramma en biedt de mogelijkheid tot integrale bekostiging.

Producten

Experimenteerprojecten

Via het experimenteerartikel kunnen met de waterveiligheids- en zoetwateropgaven verband houdende ambities op het gebied van bijvoorbeeld natuur, milieu en ruimtelijke kwaliteit worden bekostigd uit het Deltafonds. Voorwaarde voor bekostiging van deze ambities is dat hiervoor het Deltafonds extern lenM aanvullend wordt gevoed. In de voorliggende begroting zijn hiervoor geen middelen beschikbaar gesteld vanuit andere begrotingen.

Artikel 5. Netwerkgebonden kosten en overige uitgaven

Omschrijving van de samenhang in beleid

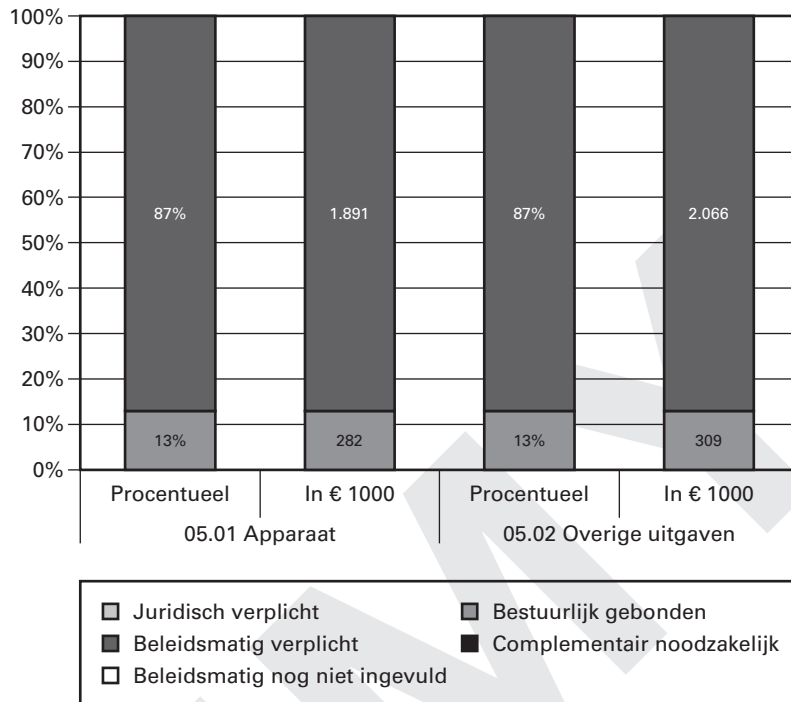
Op dit artikel worden de apparaatskosten van Rijkswaterstaat en de Deltacommissaris geraamd alsmede overige netwerkgebonden uitgaven van Rijkswaterstaat en programma-uitgaven van de Deltacommissaris die niet direct aan de afzonderlijke projecten uit dit dummy Deltafonds zijn toe te wijzen.

Tabel budgettaire gevolgen van uitvoering

Overzicht budgettaire gevolgen van beleid (in € 1 000)							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
5 Netwerkgebonden kosten en overige uitgaven							
Verplichtingen			252 655	242 479	226 562	215 629	210 682
Uitgaven	0	0	253 105	242 479	226 563	215 629	210 682
5.01 Apparaat	0	0	204 400	197 488	185 668	177 331	172 455
5.01.01 Staf Deltacommissaris			2 173	2 173	2 173	2 173	2 173
5.01.02 Apparaatskosten RWS			202 227	195 315	183 495	175 158	170 282
5.02 Overige uitgaven	0	0	48 705	44 991	40 895	38 298	38 227
5.02.01 Overige netwerkgebonden uitgaven			46 330	43 066	38 970	36 373	36 302
5.02.02 Programma-uitgaven DC			2 375	1 925	1 925	1 925	1 925
5.02.03 Overige uitgaven							
Ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0
5.09 Netwerkgebonden kosten en overige ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0
5.09.01 Overige ontvangsten							

Budgetflexibiliteit

Deze tabel geeft voor het jaar 2012 per artikelonderdeel de programmamiddelen weer en maakt de mate van budgetflexibiliteit inzichtelijk door middel van vijf categorieën. De verhouding wordt zowel procentueel als nominaal gepresenteerd.

5.01 Apparaat

Motivering

Met ingang van 1 januari 2011 is de bekostigingssystematiek van Rijkswaterstaat gewijzigd. De oude systematiek betrof een opslag van ongeveer 20 % voor de apparaatskosten van RWS. De nieuwe systematiek bevat op hoofdlijnen de volgende elementen:

- De externe kosten worden onderscheiden van de apparaatskosten van Rijkswaterstaat.
- De relatie tussen de externe kosten en de daarmee gemoeide apparaatskosten wordt genormeerd.
- Binnen bandbreedtes kan Rijkswaterstaat capaciteitstekorten en -overschotten zelf opvangen.

Dit onderdeel bevat de apparaatskosten die RWS nodig heeft om de producten uit de Deltafondsbegroting te kunnen realiseren.

Producten

Staf Deltacommissaris

De staf deltagcommissaris ondersteunt de deltagcommissaris in zijn taak om, via de coördinerend bewindspersoon, het Kabinet te adviseren over het Deltaprogramma en in zijn taak om te sturen op samenhang en integraliteit op voortgang en op draagvlak voor maatregelen en het Deltaprogramma als geheel.

Apparaatskosten RWS

Dit betreft de apparaatskosten voor de grote projecten Ruimte voor de Rivier, Maaswerken, HWBP, overige aanlegprojecten, , verkenningen en planstudies, watermanagement, Beheer en Onderhoud, de uitvoering van landelijke taken en inhuur.

5.02 Overige Uitgaven

Motivering

Zoals onder 5.01 is aangegeven zijn met de nieuwe bekostiging van Rijkswaterstaat de apparaatskosten gescheiden van de externe kosten.

Overige netwerkgebonden uitgaven

Onder overige kosten zijn de externe kosten opgenomen die niet direct toewijsbaar zijn aan de producten van het Deltafonds. Hiertoe behoren externe kosten voor basisinformatie, sectorspecifieke ICT, kennisontwikkeling en innovatie en landelijke taken op het gebied van aanleg.

Programmauitgaven Deltacommissaris

Deze uitgaven worden gedaan om de volgende hoofdtaken te verrichten:

1. jaarlijks voorbereiden en herzien van het Deltaprogramma, inclusief de financiële consequenties en zorgen voor de planning voor het maken en begeleiden van de jaarlijkse herziening;
2. rapporteren over de voortgang in uitvoering van het Deltaprogramma;
3. bewaken van de samenhang van de voorstellen; en beoordelen wat nodig is om de samenhang en consistentie te waarborgen;
4. bevorderen van draagvlak via contacten met overheden en maatschappelijke organisaties;
5. signaleren en oplossen van eventuele knelpunten en aandragen van oplossingsrichtingen.

Overige uitgaven

Artikel 6. Bijdragen t.l.v. andere begrotingen Rijk

Omschrijving van de samenhang in het beleid

Op dit artikel worden de ontvangen bijdragen verantwoord die ten laste van de begroting van lenM komen. De doelstelling van het onderliggend beleid zijn terug te vinden in de beleidsbegroting 2012 (XII).

Het productartikel is gerelateerd aan artikel XX Bijdragen aan het Deltafonds.

Tabel budgettaire gevolgen van uitvoering

Overzicht budgettaire gevolgen van beleid (in € 1 000)							
Bijdragen ten laste van begroting Hoofdstuk XII	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ontvangsten	0	0	849 933	1 171 209	1 068 315	932 773	921 662
6.09 Bijdragen ten laste van begroting Hoofdstuk XII			849 933	1 171 209	1 068 315	932 773	921 662
6.09.01 Bijdragen ten laste van begroting Hoofdstuk XII			849 933	1 171 209	1 068 315	932 773	921 662

6.09 Bijdragen ten laste van begroting Hoofdstuk XII

Dit artikel is technisch van aard.

4. HET VERDIEPINGHOOFDSTUK

In het verdiepingshoofdstuk zijn de belangrijkste mutaties en specifieke amendementen op artikelniveau opgenomen ten opzichte van de ontwerpbegroting 2011. Daar er voor de ontwerpbegroting 2011 geen Deltafondsbegroting is opgesteld is dit niet relevant voor de dummy van het Deltafonds.

DUMMYY

5. DE BIJLAGEN

5.01 Conversietabel van Infrastructuurfonds naar Deltafonds

Inleiding

Het gaat om het omzetten van IF artikelen 11 en 16 naar onderstaande artikelen Deltafonds.

- Artikel 1 Investeren in Waterveiligheid
- Artikel 2 Investeren in Zoetwatervoorziening
- Artikel 3 Beheer en Onderhoud
- Artikel 5 Netwerkgebonden kosten en overige uitgaven

NB. DF artikel 4 is bestemd voor experimenteerprojecten en DF artikel 6 technisch van aard. De bedragen zijn terug te vinden in de «Tabellen Budgettaire gevolgen van uitvoering».

Deltafonds artikel	Uit Infracfonds Artikel	2012	2013	2014	2015	2016
1 Investeren in Waterveiligheid						
<i>1.01. Grotje Projecten waterveiligheid</i>						
1.01.01 Programma HWBP	16.05	207 931	433 323	352 322	348 148	358 656
1.01.02 Programma HWBP Rijksprojecten	16.05	7 586	4 026	4 389	268	263
1.01.03 Ruimte voor de Rivier	16.02	154 610	292 036	341 925	349 884	191 854
1.01.04 Maaswerken	16.03	34 768	39 610	30 401	29 323	26 075
<i>1.02 Overige aanlegprojecten</i>						
1.02.01 Verkenning en planstudieprogramma	11.03.01	4 296	22 067	40 537	46 369	91 689
	11.05.01	7 999	14 304	7 459		
	11.05.02	2 816	1 523	41 059	38 749	191 707
1.02.02 Realisatieprogramma	11.05.01	84 577	66 273	79 946	89 856	44 520
<i>1.03 Studiekosten</i>						
1.03.01 Studie en onderzoekskosten	11.05.01	9 435	10 075	7 105	400	400
	11.05.02	440	555	63	2 000	2 000
1.03.02 Overige studiekosten	11.03.01	17 794	9 363	9 351	9 348	7 367
	11.05.01	50				
<i>Ontvangsten</i>						
1.09.01 Ontvangsten Waterschap	16.09	79 000	78 350	128 350	177 850	155 850
1.09.02 Overige ontvangsten	11.09		6 689	11 239	17 561	
	16.09	11 832	2 650	2 650	3 150	25 150
2 Investeren in Zoetwatervoorziening						
2.01 Aanleg waterkwantiteit						
2.01.01 Verkenning en planstudie	11.05.03	998	799	715	715	714
2.01.02 Realisatieprogramma						
<i>2.02 Overige waterinvesteringen zoetw.</i>						
2.02.01 Verkenning en planstudie	11.05.03	998	799	715	715	714
2.02.02 Realisatieprogramma	11.03.02	14 851	2 652	- 4	- 5	
<i>2.03 Studiekosten</i>						
2.03.01 Studie en onderzoekskosten DP	11.05.01	4 310	3 470	1 940		
2.03.02 Overige studiekosten						
<i>Ontvangsten</i>						
2.09.01 Ontvangsten zoetwaterv.						
2.09.02 Overige ontvangsten						
3 Investeren in Beheer en onderhoud						
3.01 Watermanagement	11.01.01	13 114	12 529	13 393	13 436	13 361
<i>3.02 Regulier BenO waterveiligheid en kwaliteit</i>						
3.02.01 Basispakket waterveiligheid	11.02.01	107 299	109 817	118 942	115 279	109 172

Deltafonds artikel	Uit Intrafonds Artikel	2012	2013	2014	2015	2016
3.02.02 Basispakket integraal waterkwaliteit	11.02.05	25 538	23 217	19 668	19 664	19 629
3.02.03 Basispakket Zoetwatervoorziening						
3.03.01 Vervanging en renovatie	11.02.08	16 282				
<i>Ontvangsten</i>						
03.09 Ontvangsten BenO						
4 Experimenten cf. art. III Deltawet	nvt					
5 Netwerkgebonden kosten en overige uitgaven						
<i>5.01 Apparaat</i>						
5.01.01 Staf Deltacommissaris	Hfdst XII art. 98	2 173	2 173	2 173	2 173	2 173
5.01.02 Apparaatskosten RWS	11.07.01	183 904	176 689	165 402	158 884	157 320
	16.04.01	18 324	18 626	18 093	16 273	12 962
<i>5.02 overige uitgaven</i>						
5.02.01 Overige netwerkgebonden uitgaven	11.07.02	46 330	43 066	38 970	36 373	36 302
5.02.02 Programma-uitgaven DC	11.06.01	2 375	1 925	1 925	1 925	1 925
5.02.03 Overige uitgaven						
6. Bijdragen t.l.v. andere begrotingen Rijk	19.09	877 964	1 201 228	1 154 251	1 081 217	1 087 805

5.02 Lijst met afkortingen

B&O / BenO	Beheer en Onderhoud
BKL	Basiskustlijn
ESA	Extra spuitcapaciteit Afsluitdijk
FTE	Full time equivalent
HWBP	Hoogwaterbeschermingsprogramma
IBO	Interdepartementaal Beleidsonderzoek
lenM	Infrastructuur en Milieu
IF	Infrastructuurfonds
IPK	Interne productkosten
KRW	Kader Richtlijn Water
MHW	Maatgevend Hoog Waterstand
MIRT	Meerjarenprogramma Infrastructuur Ruimte en Transport
NURG	Nadere Uitwerking Rivieren Gebied
NWP	Nationaal Waterplan
PB	Projectbesluit
PKB	Planologische Kernbeslissing
PPS	Publiek Private Samenwerking
RINK	Risico Inventarisatie Natte Kunstwerken
RWS	Rijkswaterstaat
SBW	Sterkte, Belastingen Waterkeringen
UO	Uitvoeringsopdracht (beschikking)
VGR	Voortgangsrapportage
VNK	Veiligheid Nederland in Kaart
WB21	Waterbeheer 21e eeuw
WTI	Wettelijk toetsinstrumentarium

5.03 Paragraaf 4a uit de Deltawet (Het Deltafonds)

Artikel 7.22a

1. Er is een deltafonds.
2. Het deltafonds heeft ten doel de financiering en bekostiging van:
  - a. maatregelen en voorzieningen in verband met de opgaven op het gebied van waterveiligheid en zoetwatervoorziening, bedoeld in artikel 4.9, tweede lid;
  - b. het inwinnen, bewerken en verspreiden van met onderdeel a samenhangende gegevens en het verrichten van met onderdeel a samenhangende onderzoeken.

Artikel 7.22b

1. Het deltafonds is een begrotingsfonds als bedoeld in artikel 9, eerste lid, van de Comptabiliteitswet 2001.
2. Onze Minister beheert het deltafonds.

Artikel 7.22c

1. De ontvangsten van het deltafonds zijn:
  - a. een bijdrage ten laste van de begroting van het ministerie van Verkeer en Waterstaat;
  - b. bijdragen ten laste van andere begrotingen van het Rijk;
  - c. bijdragen van derden;
  - d. andere ontvangsten in het kader van het bereiken van de doelen van het deltafonds.
2. Ten gunste van de begroting van het deltafonds van enig jaar wordt het batige saldo van dat fonds van het voorafgaande jaar gebracht.

Artikel 7.22d

1. Ten laste van het deltafonds komen in verband met de opgaven, bedoeld in artikel 4.9, tweede lid, de uitgaven ten behoeve van:
  - a. aanleg, verbetering, beheer, onderhoud en bediening van waterstaatswerken die bij het Rijk in beheer zijn of zullen zijn, ter voorkoming en waar nodig beperking van overstromingen en waterschaarste;
  - b. maatregelen en voorzieningen ter bescherming of verbetering van de chemische of ecologische kwaliteit van watersystemen, voor zover deze onderdeel uitmaken van de opgaven, bedoeld in artikel 4.9, tweede lid, onderdeel a, en;
  - c. het inwinnen, bewerken en verspreiden van met de onderdelen a en b samenhangende gegevens;
  - d. met de onderdelen a en b samenhangende onderzoeken.
2. Onze Minister kan in verband met de opgaven, bedoeld in artikel 4.9, tweede lid, uit het deltafonds subsidies vertrekken ten behoeve van:
  - a. aanleg, verbetering, beheer, onderhoud en bediening van waterstaatswerken die niet bij het Rijk in beheer zijn of zullen zijn, ter voorkoming en waar nodig beperking van overstromingen en waterschaarste;
  - b. maatregelen en voorzieningen ter bescherming of verbetering van de chemische of ecologische kwaliteit van watersystemen, voor zover deze onderdeel uitmaken van de opgaven, bedoeld in artikel 4.9, tweede lid, onderdeel a;
  - c. met de onderdelen a en b samenhangende onderzoeken.
3. Op subsidies die ten laste komen van het deltafonds zijn de artikelen 3 tot en met 6 van de Kaderwet subsidies Verkeer en Waterstaat van toepassing.

4. Subsidies als bedoeld in het tweede lid die worden verleend ten laste van een begroting die nog niet is vastgesteld, worden verleend onder de voorwaarde, bedoeld in artikel 4:34, eerste lid, van de Algemene wet bestuursrecht.
5. Ten laste van het deltafonds kunnen eveneens uitgaven worden gebracht ten behoeve van maatregelen en voorzieningen als bedoeld in artikel 7.22a, tweede lid, onderdeel a, alsmede ten behoeve van het inwinnen, verspreiden en bewerken van gegevens en het doen van onderzoek als bedoeld in artikel 7.22a, tweede lid, onderdeel b, met betrekking tot buiten het Nederlandse grondgebied gelegen delen van de stroomgebiedsdistricten Eems, Maas, Rijn en Schelde.
6. Ten laste van het deltafonds komen tevens uitgaven ten behoeve van het bureau ter ondersteuning van de werkzaamheden van de deltacommissaris, de huisvestingskosten van het bureau en verdere aan de taakvervulling van de deltacommissaris verbonden uitgaven.
7. Ten laste van het deltafonds komen voorts andere uitgaven in het kader van het bereiken van de doelen van dat fonds.
8. Ten laste van de begroting van enig jaar wordt het nadelige saldo van het deltafonds van het oorafgaande jaar gebracht.

Dummy begroting 2012

Deltafonds

Aangeboden aan de Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal door de Minister van Financiën.

Zetwerk en begeleiding

Sdu Uitgevers
afdeling Traffic
e-mail traffic@sdu.nl

Drukwerk

DeltaHage Grafische Dienstverlening

Vormgeving omslag

Studio Dumbar

Uitgave

Sdu Uitgevers

Bestelling

Sdu Klantenservice
Telefoon (070) 378 98 80
Fax (070) 378 97 83
e-mail sdu@sdu.nl
Internet www.sdu.nl
of via de boekhandel

Order

ISBN 9789012572736
NUR 823

www.rijksbegroting.nl

Sdu UITGEVERS

ISBN 978-90-12-57273-6

9 789012 572736